

легкодушність. Випадало з гідністю й пихою прийняти й відбути, хоч і незаслужену — як це здебільша бувало — кару.

Що насамперед карали Ольгу Богданову, це вже стало звичаєм. Клясові дами знали її веселу, нездергливу, хлопячу вдачу і не допускали й думки, що може в клясі статися така подія, в якій би Богданова не взяла активної участі. Взагалі ж взаємини між інститутським проводом і вихованками влучно характеризував згаданий вислів: Це була справді постійна й незмінна „битва русских з кабардинцями“ або „турецькі звірства“. Те мучеництво вихованки мусіли й зносити без нарікань, плачів, з героїчною твердістю. Але ж за те з повного серця мстилися безконечно ріжноманітними вигадками, що неабияк дошкуляли мучителям-наставницям.

Пронизливі очі мадам Рапне тепер впялися в Ноель, котра ще й досі тримала в руках шматки збитої тарілки.

— I це ви, мадмуазель, вихованка монастиря, „манастирка“! Ви зображуєте тут кафе-шантанну „діву“?! Як це пояснити? Що ви собі дозволяєте в стінах інституту шляхетних панночок?! Ви псуєте нам наших вихованок, підриваєте добру мораль.. Я примушена про це все донести пані директорці. I ви можете бути певні: такі вчинки не залишаться без заслуженої карі! Якщо вас не виключать з інституту, то щонайменше зостанеться без відпустки на всі Різдвяні Свята. Завтра ж про все напишуть вашим батькам..

— Mesdames, — звернулась розгнівана доглядачка до решти інституток, — прошу вас аж до конференції, на якій осудимо цю страшну подію, дуже вас прошу не вивляти, що ви знайомі з цими трьома особами, — вказала вона жестом римського трибуна на три „грішниці“ й вийшла зоскамянилою гідністю з залі, не зважаючи на приглушений хор, що гудів:

— „Призвати в суд, Марховий ніс!

— Марховий ніс! Шпонька!.. Шпонтер... Гиндичка“...

Все це були почесні титули, якими інститутки обдарували свою милу виховницю, і які переходили з покоління в покоління.

—————

(Далі буде).

K. Подільський.

Межі та населення України на давніх мапах.*

Україна й Окраїна.

(Продовження).

Праця, за яку я взявся, має безпосередньо чи посередньо відповісти на декілька основних питань щодо буття України в минулому, а то:

1. Чи Україна була в минулому окремою державно-політичною одиницею в розумінні тих часів про державу, і що

*) Цю частину статті містимо в деякім скróчення. Ред.

вона уявляла собою як така цілість? Чи була вона самостійною державою, чи лише частиною іншої держави (окраїною її)? (Це історична та юридична оцінка).

2. Чи мала Україна свої державно-політичні межі та своє українське населення в тих межах?

3. Чи назва „Україна“ є ідентична (тотожня) зо своєю територією?

Кожному ясно, що найважливіше питання, яке мусить бути науково зясоване в першу чергу, це є питання, чи дійсно Україна була окремою державно-політичною чи тільки етнографічно-географічною одиницею, чи навпаки, вона була тільки окраїною якоїсь держави, про яку, як про самостійну державно-політичну одиницю, не можна говорити.

Звернімось до джерел, які кидають ясне й непомильне світло на це важливе й зasadниче питання: „Україна — Окраїна“. Одним із таких джерел є великий географічний глобус з р. 1697., що зберігається в Природничому музею (давнішій університетській бібліотеці) міста Оломуца (Olmütz) на Моравії (Чехословачка республіка).

Наводжу далі дослівно свої замітки, зроблені в р. 1932. (липень) і 1935. (серпень) в Оломуці.

Згаданий глобус, виготовлений у р. 1697. на підставі тодішніх відомостей. Всі написи зроблені в мові латинській, за винятком Чорного моря (Mare nigrum), що назване „Mare maggiore“ — в мові італійській. Пан професор Ляуе, директор музею, на доказ, що справді глобус виготовлений з кінцем XVII. століття, навів географічні дані (особливості), що характеризували ту добу які слідні на тому глобусі. (Наводив він зокрема дані про Канаду). Далі він зазначив, що поділ на глобусі, хоч звичайними географічними межами, зроблений ще на основі дієцезій. Дієцезії означенні товстими лініями. Напр. так зазначені межі „Podolia“.

Глобус той творив нерозлучну цілість Оломуцької Університетської Бібліотеки. Коли університет в Оломуці зліквідували, то цю бібліотеку перенесли і злутили з теперішньою „Студійною Бібліотекою“, а згаданий географічний глобус (поруч із другим астрономічним) залишили в межах Природничого музею з чисто технічних причин (глобус із залізним меридіональним і екваторіальним колом є такий великий, що його не можна було винести дверима).

Високий він приблизно на 180 сантиметрів з підставкою на 40 см. Ото ж діаметр глобусу великий приблизно на 140—150 см., себто до 1,5 метра. У середині глобус порожній. На міцній дерев'яній чи іншій конструкції глобусу дуже майстерно наложена верстка гіпсу (1 см.), дуже добре вишліфована й пофарбована трикотажкою живтою фарбою. Всі написи зроблені рукою: назви областей і більших міст друкованими літерами, а назви менших міст — звичайним, скорописним письмом.

На основі відомостей, які я дістав у 1935. р. в Кромерижі, можна з великою правдоподібністю твердити, що цей глобус є

венеціянської роботи, остаточно докінчений вже на університеті в Оломуці.

У межах Московщини (*Alba Russia*, але нижче сама держава названа „*Moscovia*“) ми знаходимо такі географічні назви областей: Dwina, Condora, Syberia (за Уралом), Cargopol, Permski, Grustinski Lucomorie (за Уралом), Wologda, Ustiuga, Wiatka, Biele leze(ro), Nisi Nowogorod, Czeremisi Lugowoizenni, — Черемиси Лугові, Kasan, Nowogorod Welik, Jaroslaw, Suzdal, Twer, Rosthow, Wolodimer, Tartari (Татари), Czeremissi Nagornoi (Черемиси Нагірні), Bulgar, Pleskow, Rescuer, Moskow, Rezan, Bielski, Smolensk, Nowogorod Sewierski, Worotin, Okraina, Pole.

Це наочний доказ, що цар Петро, переіменувавши Московію на Росію і Русь, вложив в ту назву виключно політичний зміст, а виключив з тієї назви її попереднє етнічне значіння.

Pole, як бачимо, це географічна назва області так само, як і Okraina. Обидві ці області належать до Московщини. В московській мові того часу полем звалося місце поєднання.

На південь від меж областей Окраїна і Поле (себто перевісично від 53°30' північної ширини) аж до Озівського моря та між Великим Лугом і гирлом Дону лежить країна, яка має назву: „*Nahajski Minor Tartaria*“. Крим (Krimski) зазначений окремо як дієцезія. На захід і південний захід від земель Московщини лежать такі країни: Livonia й далі Curlandia, Samogitia, Prussia, Lithuania, Volhynia, Polonia (maiор), *Vkraina seu regio Cosaccorum* [„Вкраїна чи самостійна сторона (країна) козаків“].

В області, зазначеній як Polonia (maiор, кольоніальна), знаходяться менші області: *Nigra Russia* (Галичина), Volhynia (по обох боках Дніпра), Polesia, *Vkraina seu regio Cosaccorum*, Podolia. На півд.-захід від *Nigra Russia* є Hungaria, на південь — Transilvania (коло Підкарпаття); на південь від області Podolia є Moldavia.

Ото ж бачимо, що „Вкраїна чи країна козаків“ є означена на нашому гльобі як осередня область всіх земель, де жила українська етнографічна маса. Ця Україна була центром для Чорної Руси (Галичини), Волині, Полісся, Поділля (з частиною теперішньої Херсонщини) і сама лежала в межах Київщини, Чернігівщини, Полтавщини та Запорозького низу. Фактично це обіймало землі теперішньої Галичини, Поділля, Волині, Холмщини, Полісся, Підляшшя, Київщини, Чернігівщини, Полтавщини, Катеринославщини та Херсонщини (частини).

Ось всі ці землі були знані цілому світові — як Україна, окрім земля, за своїм окремим населенням, яке загально називали козаками.

Кожному читачеві тепер ясно, що ця наша Україна не має нічого спільногого з московською Окраїною, яка була їхньою окремою географічною областю (з індивідуальною своєю, а не типовою, назвою) і з Україною нічого спільногого не мала. Оцим то її є дуже важний Оломуцький гльоб, що має поруч себе ті обидві назви.

Але не тільки той один гльоб наводить обидві згадані

назви (Україна — Окраїна) і тим стверджує факт існування двох відмінних країн.

В Паризькій Національній Бібліотеці є знаменитий гльоб Корнеліюса, зроблений у другій половині XVII. століття (між 1660—1670), теж під італійським впливом. (Видно це з назви Чорного моря — „*Mare negro*“). Подаю його короткий опис з книжки проф. С. Шелухина під заголовком „Назва України (у стародавніх географів) з картами“, Віденсь 1921. р., на ст. 20.:

„В тій же Бібл. є знаменитий гльоб Корнеліюса, зроблений в 1660-1670 р. На цім гльобі територія по обох боках Дніпра має напис великими літерами „*UKRANIA*“ (Україна), що включає в себе Волинь і Поділля. Московію названо Московією. Сумежжя між Московією і Ногайською Татарією має напис невеликими літерами: „*OKRAINA*“ — це окраїна Московської Держави на схід і північ від Слобідської України, що нині зветься Харківщиною. З цих написів видно, що географи розуміли ріжницю між словами: Україна й окраїна“.

Тут слід підкреслити, що хоч фактично значіння московського слова „Окраїна“ відповідає своїм значінням українському слову „окраїна“ (пограниччя), то проте для нас це слово залишається тут індивідуальною назвою московського пограниччя і може бути цитоване тільки як „Окраїна“ (див. заголовок). Ріжниця транскрипції цього слова на обох гльобах є та, що на Оломуцькому гльобі воно написане через латинське *k* (*Okraina*), а на Паризькому через латинське *c* (*OCRAINIA*). Таким чином ріжні автори, ріжні видання в ріжніх країнах (гльоб Оломуцький, гльоб Корчеліюса) відріжняють московську назву Україна від нашої України. Так є, між іншим, і на карті України, яка зберігається в бібліотеці Баворовських у Львові. Московська Україна й тут, як у інших географів, виразно відріжнена від України.

Коли ми наглядно показали, що Україна не є окраїною Московщини, то також не є вона й жадною окраїною Польщі, бо ні на одній мапі, ні на одному гльобі, ні в одному старому підручнику географії чи старому географічному словнику немає навіть згадки про таку окраїну Польщі. В польській мові немає ні слова „Україна“, ні слова „окраїна чи окраїна“. Окраїна у них „*kresy*“. Коли б вони мали свою „окраїну“ на сході, то мусіли б мати „окраїни“ довкола цілої держави (на північ, захід, південь).

Проф. С. Шелухин ласкаво поділився зо мною відомістю з листа І. Борщака, який прислав йому виписку з французької книжки „*Le faux Pierre III*“, вид. 1775. року, що її автором уважають *Durant'a*. У цій книжці вживачеться терміну „*Ukraine*“ (Україна) і „*Oscaine*“ (Окраїна). З приводу цих термінів автор тієї книжки пише, що це речі ріжні, і пояснює, що Україна лежить між Польщею і Московщиною (яку він вже називає *Russie — Rossia*). Це є плодовита, багата країна, а Окраїна (*Oscaine*), навпаки, країна покрита лісами, майже необроблена, заселена татарами, які не мають ні городів, ні замків, ні сіл. Вона положена між південною Московією і Малою Татарією (корінною або метропольною).

(Продовження буде).